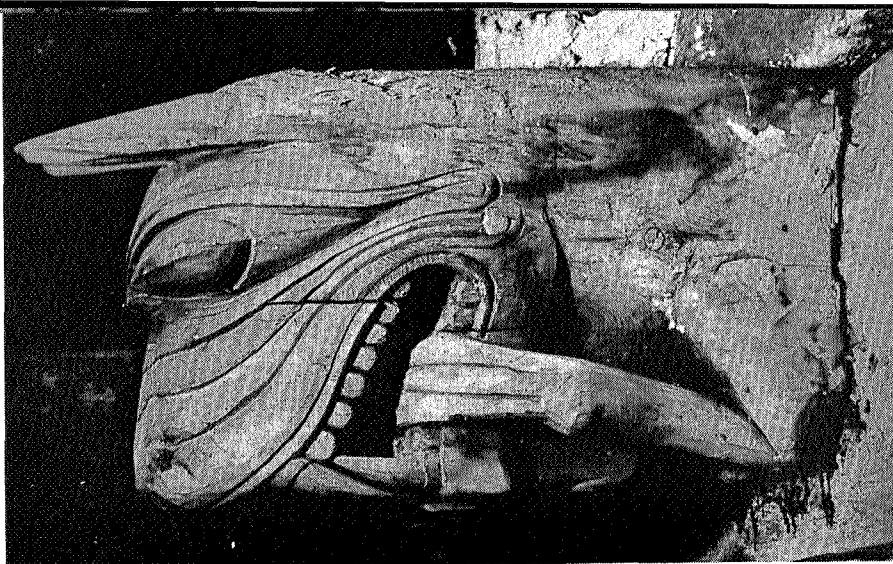
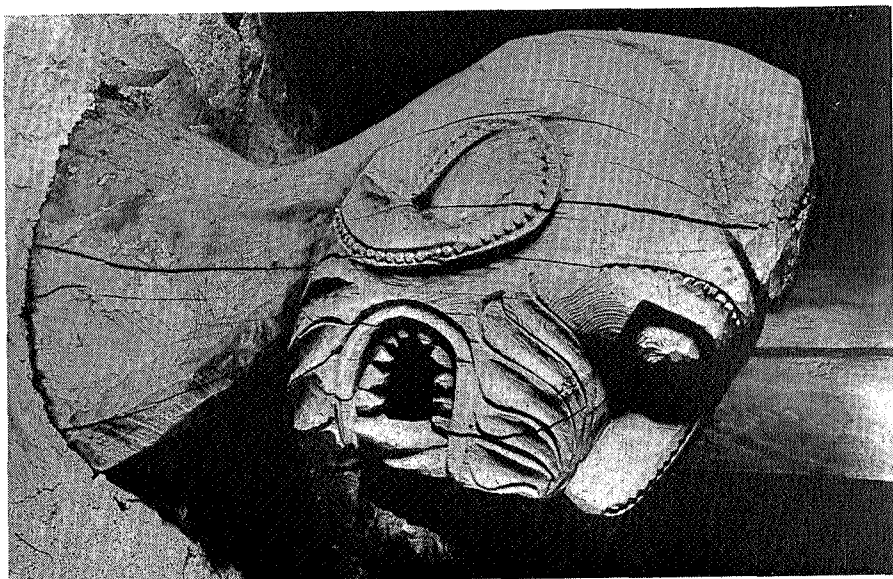

De dyrelignende boder.

Erik Schia.

Mære kirke

ERIK SCHIA

Er man på gjennomreise i Nord-Trøndelag, vil man komme til den store og rike Sparbubygden, og da kan man nesten ikke unngå å legge merke til Mære kirke med sitt slanke spir mot vesthimmelen. Som det religiøse midtpunkt ligger den dominerende til og kan sees fra lang avstand. Majestetisk reiser den seg på en haug som stikker opp i det ellers forholdsvis flate oppdyrkede landskapet. Disse jorder var i middelalder veldige myrer og i forhistorisk tid lå Mærehaugen som en øy i en grunn fjord som skilte Innerøylandet fra fastlandet.

Har nå kirken slik den står i dag, bestandig hatt dette utseende, og hva kan sies om stedet før kirken ble bygget? Hva vet vi egentlig?

I Snorres kongesagaer nevnes Olav den hellige som kirkebygger, og under Håkon den gode og Olav Trygvasson får vi høre om et «hov», det viktigste i hele Inntrøndelag. Håkon den gode forsøkte å kristne inntrønderne, men måtte gi opp. Olav Trygvasson kom litt lenger i sitt forsøk, men først under Olav den hellige ble kristendommen innført.¹⁾

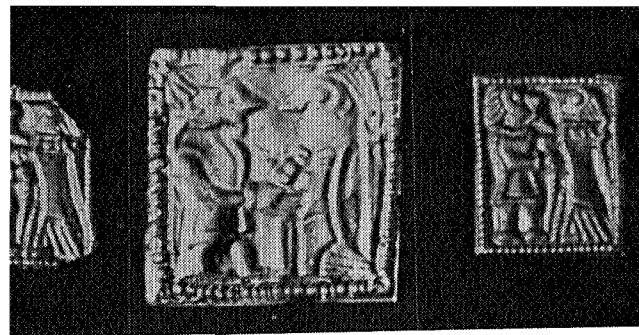
Navnet Mære som kommer av det gamle Mærin, tolker Rygh som en sammensetning av MÆRR som må oversettes til; herlig, priselig, berømt og endelsen VIN,²⁾ altså MÆRRVIN. Selv holder han imidlertid tolkningen for urimelig, men tilføyer: «Man måtte i

¹⁾ Snorre Sturlason: De norske kongesagaer.

Håkon den godes saga kap. 18, Olav Trygvassons saga kap. 65-69. Olav den helliges saga kap. 108-109.

²⁾ Håkon Shetelig, Det norske folks liv og historie bind I, 1930.

Stedsnavn med endelse vin dateres til tidlig Romertid (Ca. Kr.f. — 200 e.kr.f.)

Gullgubbene.

Erik Schia.

kelse.³⁾ Sammen med det forhold at det har vært endel gravhauger rundt Mærehaugen, pekte man derfor ut stedet som et hedensk kultsted⁴⁾ i forhistorisk tid, og at det som sagaen forteller har stått et «hov» her. Et samlingssted hvor de store midtvintersblot, vårbloit og midtsommersblot holdtes. De mindre blot ble trolig holdt på de enkelte gårder, hvor man nok hadde sitt eget kultsted.

Da kirken skulle restaureres, ble det bestemt at også grunnen under kirkegulvet skulle undersøkes. Det ville være av stor betydning å få vite hva arkeologien, som et nytt moment i diskusjonen, kunne fortelle. Ville man finne rester etter virksomhet forut for stenkirken? Ville spor etter Olav den helliges kirke finnes? Ville man få arkeologiske holdepunkter for kultisk virksomhet i hedensk tid? For om mulig å få besvart disse spørsmål ble utgravninger satt i gang i 1966 under ledelse av magister Hans Emil Lidén, og man ble ikke skuffet.

Først ble funnet rester av en tidligere trekirke, noe i likhet med Holtålen stavkirke på Sverresborg, Trondheim, men med jordgravete stolper.

Dernest ble i skipet, på et lite område som ikke var ødelagt av begravelser fra nyere tid, funnet jordlag som måtte skrive seg fra forhistorisk tid. Spenningen var til å ta og føle på da vi begynte å grave her. Interesserte besøkende som hadde vært her flere ganger og kunne sin Snorre, ble etter hvert ganske sikre i sin sak om at sagaen hadde rett. Dette til tross for de svært så svevende svar de

³⁾ Frøy var fruktbarhetens gud, og hovedsetet for hans dyrkelse var ved Uppsala i Sverige hvor det ble holdt store offerfester, «Fröblot».

⁴⁾ Jeg vil i det følgende holde meg til betegnelsen KULTSTED, og ikke «hov», om det sted hvor ofring, bloting og de kultiske handlinger foregikk. Det skyldes at vi ikke har sikre holdepunkter for hva et «hov» eller «horg» egentlig var.

fikk på sine spørsmål: «Joda, her er riktig nok jordlag fra en situasjon forut for stolpekirken, men det er for tidlig å si noe mer om dette nå.»

Ettersom man grov seg gjennom disse jordlagene, ble man imidlertid sikrere og flere stolpehull, som ble stående som dype groper i naturbakken, gjorde det klart at det måtte ha stått hus her i forhistorisk tid. Og ikke bare ett, men to.

Det første må ha vært et hus med vegger av flettede grener og kvister, tett med leirklining og stolper gravet ned i jorden. En uvant hustype for oss, men ganske vanlig i forhistorisk tid. Bygningen har brent, og leirklining ble da til røde teglklumper med spor etter kvister, som vi kunne finne spredt over et forholdsvis stort område. Når dette hus ble bygget, er ikke godt å si, men funn av skår fra et senromersk glassbeger, kombinert med hjemmelaget keramikk i jordlag som må settes i forbindelse med huset, ligger til grunn for en datering til Folkevandringstid. Det vil si til tiden omkring 500 e.kr.f.

I jordlagene over flettverkshuset kunne utskilles spor av enda et forhistorisk hus. Dets konstruksjon er usikker, men endel stolpehull og en rille må settes i forbindelse med dette huset. En må da forestille seg en bygning med jordgravete stolper, som i det eldste huset, men med mer forseggjorte vegger av jordgravete loddrettstående planker, omtrent som i våre senere stavkirker. Om husets størrelse kan intet sies, men om dets funksjon får vi endel opp-

De gamle myntene.

Erik Schia.

lysninger takket være løfunnene. I og omkring 4 tettstilte stolpehull ble funnet 22 gullblikkstykker, såkalte «gullgubber», hvor en mann og en kvinne sees mot hverandre i profil. Magnus Olsen har tolket slike frimerkestore «gullgubber» som en fremstilling av gudeparet Gerd og Frøy som møtes i lunden Barri. En tolkning ikke alle forskere er enig i. Det er imidlertid antatt at de har med ofring å gjøre og at de må betraktes enten som stykker laget spesielt for ofring, eller som små amuletter lagt ned som gave til gudene.

Dermed ledes tanken inn på det tidligere omtalte hedenske kultsted. I Inntrøndelag har man som nevnt i navneforskningen ment å finne rester etter dyrkelse av Frøy, og Magnus Olsen mener sogar at Frøy ble dyrket på Mære. Er det da en tilfeldighet at «gullgubbe» med Frøyfremstillinger er funnet i jorden her? I Sverige er «gullgubber» funnet i forhold som minner om dem på Mære, og utgraveren, Wilhelm Holmqvist, setter dem der i forbindelse med hedensk gudsdyrkelse.

Med bakgrunn i «gullgubbene» kan kanskje Mære betraktes som et hedensk kultsted, og det må kunne sies at det arkeologiske materiale støtter de opplysninger Snorre kommer med.

Hvor lenge har så dette huset stått, når ble det bygget og når revet? At det ble bygget i vikingtid er sannsynlig og meget tyder på at det har stått like til Stolpekirken reises. En datering som bygger på jordlagene og den stilmessige datering av klesdrakten på «gullgubbene».

Var så dette hus et rent kulthus benyttet bare til hedensk formål? eller har det en historie å fortelle i en ny tid? Med andre ord; ble det revet med kristendommens innførelse? Visse iakttagelser kan imidlertid tyde på at det ble stående ennå endel år. De aller eldste gravene som er funnet, lå nemlig orientert noenlunde samme retning som den tidligere omtalte rillen, den som indikerer at bygningen har hatt jordgravete palisadevegger. De øvrige graver er orientert som stolpekirken og stenkirken. Det som kan slutes av dette er at de må tilhøre et kristent gudshus forut for stolpekirken. En slik bygning er det imidlertid ikke spor etter i det arkeologiske materiale. Det ser heller ut til at stolpekirken direkte avløser kulthuset. En løsning på problemet med de eldste gravene er

at de settes i forbindelse med kulthuset, som dermed må ha hatt en dobbelt funksjon ved at det ble gjort om til kirke ved kristendommens innførelse. Dette høres kanskje utrolig ut, men har i virkeligheten meget for seg. I Sverige er det kommet frem et gammelt diplom,⁵⁾ som forteller at kong Sverker i 1138 rensket hovet i Uppsala med ild og innviet det til et kristent gudshus. Kanskje har det foregått på samme måte på Mære, og at det tidligere kulthuset hvor de norrøne guder ble dyrket, også gjorde tjeneste som kristent gudshus. En slik kultkontinuitet med dyrkelse av to så forskjellige religioner i samme hus er dessuten en forklaring på hvorfor de senere kirker ble lagt direkte over det gamle kulthuset.

I Snorres kongesagaer hører vi at Olav den hellige bygget kirker og lot vie dem i Inntrøndelag. Ut fra det arkeologiske materiale ser det imidlertid ut til at Snorre her har tatt feil for Mæres vedkommende. Vi har riktignok rester etter en stolpebygget trekirke, men skal vi regne Olav den hellige som dens byggmester, må kirken ha stått i ca. 150 år og det er lenge for en bygning med jordgravete stolper. Etter all sannsynlighet er derfor denne kirken reist endel år etter helgenkongens død, og den rimeligste tolkning av det arkeologiske materiale, blir derfor at det opprinnelig hedenske kulthuset har stått et godt stykke inn i 1000 årene som kirke, og at det så direkte avløses av stolpekirken.

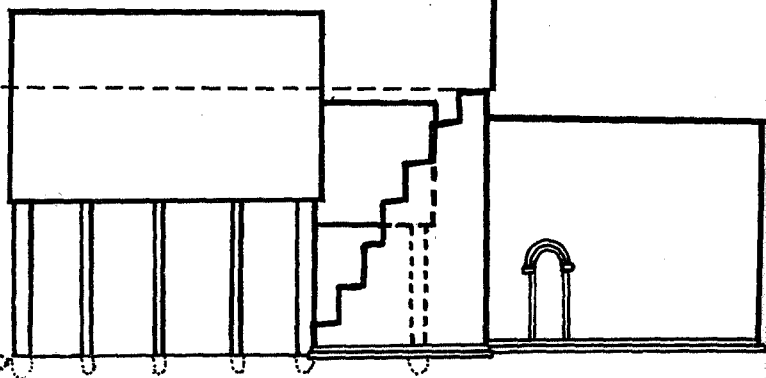
Stolpekirkens utseende er forholdsvis klart, takket være de kraftige stolpehullene med kantstilte sten som har støttet stolpene omtrent på samme måte som med telefonstolper i dag. Hullene viste at kirken hadde et skip på 10,5x6,6 m og et tilnærmet kvadratisk kor ca. 3,5x3,5 m. Hjørnestolpehullene var kraftigere enn de andre, og det er grunn til å tro at det har løpt inntappede sviller fra stolpe til stolpe. Vertikaltstilte planker har så trolig vært nedtappet i disse, på samme måte som i stavkirkene. Vi har dermed en forbedring fra det forhistoriske huset hvor veggplankene trolig var gravet direkte ned i jorden. Mens kulthuset hadde jordgulv kunne det imidlertid påvises at stolpekirken har hatt tregulv, hevet over bakken.

⁵⁾ Sune Lindqvist, Nordisk tidsskrift, 1967, hefte nr. 4. Dette diplom har vært kjent tidligere, men ble betraktet som et falsum. Nyere forskning har imidlertid vist at det må være ekte.

At disse stolpehull skriver seg fra en kirke fremgår, foruten av formen med kor og skip, også av alle gravene som ligger tett opp til veggen, like under takdryppet. En plass som i middelalder forøvrig var den gildeste på hele kirkegården.

Mot slutten av 1100 årene var ikke lenger trekirken god nok. De Geistliges krav var blitt større og en noe verdigere bygning skulle reises. I Nidaros hadde man allerede i et århundre holdt på med en stenkirke, så det var ikke rart at kravene steg også i bygdene, da man fikk se hva som kunne gjøres i sten. I hele Nord-

Situasjonen på Mære like før stolpekirken ble revet. Vi ser stolpekirken og det ferdige koret med endel av skipets mur som tjente som støtte for korskillet. De stiplede linjene viser stenkirkens utseende i middelalder. Høyden på kor og skip i trekirken og tårnet i stenkirken er hypotetiske.

De forskjellige byggetrinn, slik man antar de har foregått. Erik Schia.

Trøndelag er det typisk nok i tiden fra 1150 — 1200 en veldig kirkebygging. Værnes, Alstadhaug, Stiklestad, Sakshaug og Hustad er alle stenkirker som reises noenlunde samtidig med stenkirken på Mære.

Byggmestere engasjert i arbeid med domkirken har sikkert reist innover, kommet med praktiske råd og bidratt til å gi kirken sitt preg. Som vi senere skal se har Mære enkelte trekk som finnes igjen i domkirken og som således er et direkte uttrykk for denne nære kontakt.

En ny kirke skulle reises. Et kjempeløft økonomisk sett, og bøndene i sognet har sikkert følt denne belastning. Visse merkverdigheter med stenkirken tyder dessuten på at de har valgt en tungvint og sikkert fordyrende byggemåte. Stolpekirken ble nemlig stående så lenge som mulig mens byggearbeidene med stenkirken var i gang. Dette for ikke å avbryte gudstjenesten mer enn høyst nødvendig.

Undersøkes kirken nærmere, vil man se at korportalen har et noe eldre stilpreg enn de to øvrige portaler. Dessuten sees rundt koret et profilert sokkelbånd, som fortsetter et stykke inn på skipets langvegg hvor det stanser under de østre vinduer. Konklusjonen av disse iakttagelser må bli at koret sammen med en del av skipets murer ble bygget først. Det profilerte båndet slutter ved korskillet i stolpekirken, og denne del av skipets langmur ble øyensynlig bygget for å støtte korskilleveggen, mens stolpekirken fremdeles var i bruk.

Neste fase består i bygging av skipets sørmur, og reist i alle fall til vindushøyde før trekirken endelig måtte gå. Dette fremgår av sørmurens fundamentering hvor man unngikk å ødelegge stolpehullene.

Tredje byggetrinn innledes med rivning av stolpekirken, og sikkert ble de hellige kar m.m. nå flyttet over til stenkirkens kor, som trolig fra nå av og til stenkirkens fullføring benyttes til gudstjenesten. Nordmuren reises, og planene forandres tydeligvis idet man vil gjøre skipet noe lenger enn opprinnelig tenkt. I skipets sørmur var allerede portalen og vinduenes plassering bestemt, men i nordveggen kunne de ennå passes inn i forhold til skipets lengde.

Resultatet ble den skjevhet av åpningene som kan sees i dag, med sørmurens vinduer og portal plassert lenger øst enn nordmurens.

Siste fase i stenkirkenes bygningshistorie er reisningen av et vesttårn, som må ha hatt et utseende noe i likhet med det i Vårnes kirke. Tårnet hadde en kort levetid i det det knappe hundre år etter oppførelsen raste sammen, trolig som en følge av det sterkt hellende terrenget vest for kirken. Erkebiskop Jon Raude forsøkte å få det gjenreist, men det ble trolig med forsøket. Man nøyde seg med å reparere vestgavlen, og anbringelsen av det spissbuede gotiske vinduet som sees her. Rester av tårnets fundamenter er nå avdekket, og støttemurene på vestveggen er de eneste synlige rester i dag. Eneste inngang til tårnfoten har trolig vært inne fra skipet med den nåværende vestportal som en rundbuet åpning uten dør. Samme forhold kan sees i Vårnes kirke, og sannsynligvis ble tårnfoten benyttet som dåpskapell.

I middelalderen var således kirkens utseende ganske anderledes enn i dag. Den hadde som nevnt neppe inngang fra vest, derimot hadde den i skipet 2 portaler, en i syd, som nå er gjenmurt og en i nordmuren. Disse portaler har begge angelsaksiske trekk med sine sikkssakkborder og likhet i detaljer med Nidarosdomen kan skilles ut. Det er dette forhold som ligger til grunn for antagelsen av at byggmestere og stenhuggere, som har hatt sitt faste arbeid med domkirken også har arbeidet på nybygget i Inntrøndelag. Foruten disse innganger hadde også koret sin åpning, som er uforandret. Kirkens vinduer var imidlertid ganske anderledes enn de som sees i dag, som er fra restaureringen i 1870 årene. Eneste opprinnelige vindu er det lille romanske som sees i korets østvegg, og vi må tenke oss vinduer med denne form plassert i skipets murer. En dunkel belysning må ha vært resultatet, og en egen virkning har sikkert de menneske- og dyrelignende hodene langs veggene oppunder takverket gitt. I dag er det bare 13 igjen.

Gulvet i skipet var av tre, og korbuen var opprinnelig meget mindre enn nå, omtrent på størrelse med vestportalen. Over åpningen henger et krusifiks som sannsynligvis er samtidig med kirken. På hver side av korbuen har det vært sidealtere. En madonnafigur, nå i Videnskabselskapets samlinger i Trondheim, har vært

Mære kirke — interiør.

Erik Schia.

plasert ved ett av disse. I koråpningen går vi opp et trinn og kommer inn i koret hvor gulvet i middelalder var hellelagt. Her står fremdeles det gamle alteret to trinn opp fra gulvet. Det er murt av kalkstenskvadre og dekket av en marmorplate med et relikviegjemme. Her ble for lenge siden funnet noen bensplinter og litt aske som nå oppbevares i Bergens museum. Over relikvieggemmet ligger en liten plate — også av marmor — med følgende Latinske innskrripsjon: Den 3. februar innviedes denne kirke til den hellige Maria, den hellige Quintinus og den hellige Hubertus, hvis relikvier gjemmes her.

Denne innskriften gir oss dagen for kirkens innvielse men dessverre ikke årstallet. På stilhistorisk grunnlag må kirken imidlertid

settes til tiden omkring 1180, en datering som får støtte i det arkeologiske materialet. I et av trekirkens stolpehull ble nemlig funnet 16 mynter, alle fra slutten av 1100 årene. Disse må være lagt ned da trekirken ble revet.

Av annet middelaldersk inventar kan nevnes en korstol, et vakkert arbeid i gotisk stil med baldakin over. I etterreformatorsk tid ble det bygget en barokk skranke foran, slik at den ble omgjort til en lukket stol. Opprinnelig var det to slike stoler.

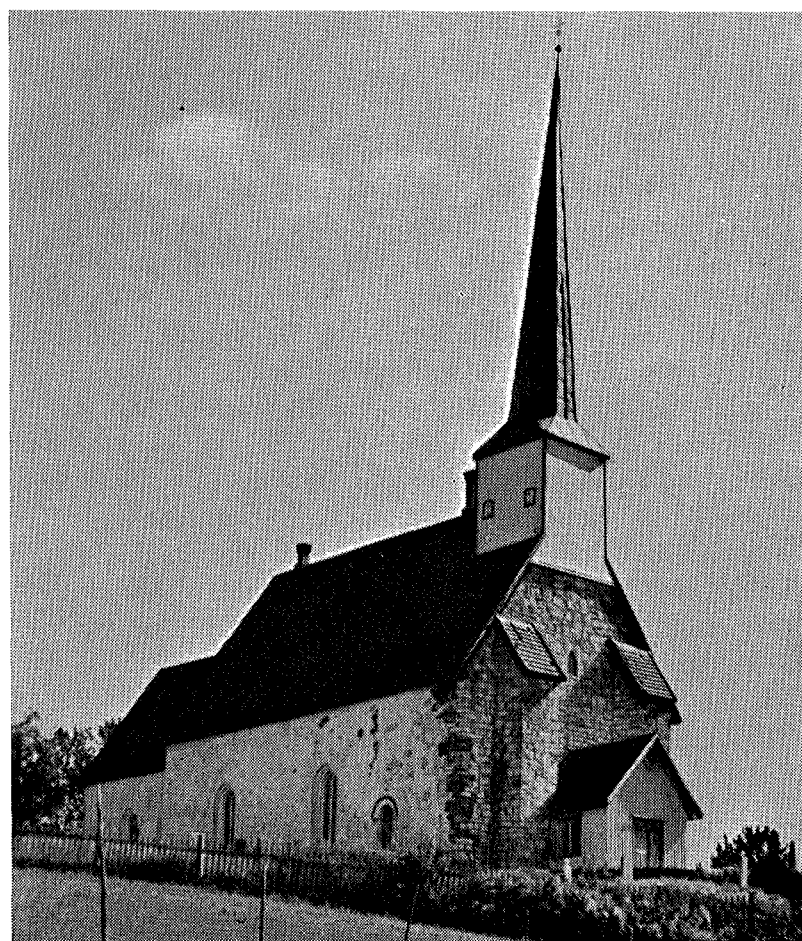
Etter reformasjonen ble det foretatt store forandringer. Den nåværende takrytter ble trolig bygget i begynnelsen av 1600 tallet og vinduene ble noe utvidet for å skaffe mer lys. I taket ble lagt et flatt underloft, himlingen, som skjulte takbjelkene og de dyrelignende hodene, men ga kirken et noe lunere preg. Den er nå fjernet og kirken har dermed fått igjen noe av sitt middelalderske utseende. Korbuen ble utvidet, og menigheten nede i skipet fikk dermed bedre anledning til å skue inn i koret. Samtidig ble det anbragt en korskranke i skillet mellom kor og skip, hvis overdel var et stort toppstykke med Kristian den 4. monogram. Slike korskranker var meget alminnelige i 1600 årene.

Selve koret ble også sterkt fornyet. Altertavlen, et barokkarbeide, ble satt inn. Den ble skåret i 1652 av den kjente treskjærer Johan Bildthugger fra Trondheim og dekorert i 1656 av Johan Hanssøn «Kontrafeier», også fra Trondheim. I 1859 ble den beklageligvis overmalt slik at det opprinnelige arbeidet ikke lenger kommer til sin rett.

Døpefonten er også et barokkarbeide som er overmalt i nyere tid med et uheldig resultat. Til døpefonten hører et vakkert messingfat, med sengotisk preg og med fremstilling av Maria bebudelse. Sannsynligvis et produkt av en tysk massefremstillingsprosess omkring 1500, fordi slike fat finnes i kirker rundt omkring i innland og utland.

Inne i koret henger 8 gamle presteportretter, og på ett av dem er sognepresten Jørgen Hanssøn Fynbo fremstilt. Han døde i 1658 og hans gravsten står nå i nordportalen.

Prekestolen var opprinnelig plasert ved det sydøstre hjørne i skipet og er også et barokkarbeid. På sidefeltene er de 4 dyder

Mære kirke fra sydvest.

Erik Schia.

fremstilt. Himlingen som henger over, er kommet fra domkirken i Trondheim. Prekestolens underdel med den bærende stolpen er av nyere dato. Opprinnelig var den avsluttet nedentil med en drueklase som fremdeles er bevart.

Etter reformasjonen fikk menigheten benker å sitte på i skipet. I middelalderen var det vanlig å stå under gudstjenesten, men nå fikk man det noe behageligere. Hver gård fikk sin bestemte plass med påmalt navn, og ut mot midtgangen var hver benk forsynt med dør. Mange av disse benkene var vakkert dekorert.

Samtidig med kirkens øvrige fornyelse ble også bygget et galleri inne i skipet. Først i vest, senere langs nordveggen. Før den siste ombygging, var det dessuten inne i koret en familiestol på

nordveggen med utvendig trapp som førte opp til en nå gjenmurt døråpning. Familiestolen var i to etasjer, og må ha hatt et utseende noe i likhet med den i Værnes kirke.

Som det fremgår er Mære kirkes historie lang, og under svært skiftende forhold har menneskene her hatt en sterk tilknytning til dette stedet. Fra det første hus omkring 500 e.kr.f. med leirklinte flettverksvegger, til det plankebyggete kulthuset i vikingtid, som må ha hatt en dobbelt funksjon. På en eiendommelig måte står det som en overgangsbygning i sentrum for folks religiøse liv i slutten av hedensk og i den første kristne tid. Her på Mærehaugen hadde man i alle år hatt sitt religiøse samlingssted og det var meget naturlig å plasere også de første kristne kirker her. Da ble ikke den gamle religiøse tradisjon brutt, noe som sikkert gjorde misjonskongens arbeid med kristningen av inntrønderne lettere.

Senere har stenkirken stått på Mærehaugen som et symbol på den kristne makt, og mange er de generasjoner som her er døpt og gravlagt og som har kjent kirken som sin egen kirke.

Leka

JOHS. FURRE

Leka kommune er den nordligste kommune i Nord-Trøndelag fylke og med bare et folketall på 1100.

Kommunen består av selve øya Leka, endel av Austrå eller Gutvik, Madsøya og øygruppen Hortavær, nu fraflyttet. Sklinna hører også til, men øygruppen eies av utenbygds folk. Leka (øya) har et flateinnhold på 57 km², hele herredet er på 107 km². Høgste fjelltopp er 422 m. og det meste av øya er fjell ca. 7/8. Resten er dyrket og udyrket jordgrunn.

Geologisk er Leka interessant. Her er en allsidig berg- og steinart. Fjellgrunnen består mest av gabbro, store masser av olivinstein og serpentin. Det heter at Leka har det nest største serpentenbergfelt. Det største har Røros. Hele nordvestre del av øya har denne opprevne, smuldrete og dårlige vekstbonitet som en kaller serpentin, men på østre og indre side finner en endel konglomerater med leirskifer og kvartsitisk helleskifer. Også ved Solsem ser en et typisk «allsidig» konglomerat med store ganger med talk. Ved Stein er et nylig oppdaget MERKUMSFELT, meget sjeldent i Norge.

For en steinsamler er Leka å anbefale.

De løse jordlag ellers består av marine avleiringer, morener, endel myrer og noe forvittringsjord.

Ved folketelling i 1950 var her i kommunen 1220 personer. Nå i 1968 er det knapt 1100.

Jordbruk og fiske er hovednæringen, ubetydelig industri. Det er ennå gjort lite for å få turister og ferierende hit ut. Turistnemnder er valgt, møter er holdt, men ennå ser en lite av positive